

К. В.Сыцько

*Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь*

ДАКУМЕНТЫ ФОНДУ 1509 «ЗАХОДНЯЕ АДДЗЯЛЕННЕ УАСГНІЛ» НАЦЫЯНАЛЬНАГА АРХІВА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ ЯК КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ СЕЛЬСКАГАСПАДАРЧЫХ НАВУК

Анотацыя. Паступовае развіццё гісторыі навукі ў Беларусі патрабуе татальнай распрацоўкі і раскрыцця крыніцазнаўчага патэнцыялу дакументаў і матэрыялаў захаваных фондаў айчынных навуковых устаноў. У дадзеным артыкуле прыведзена характарыстыка комплексу дакументаў, здзейснены тыпавыя аналіз, а таксама аналіз інфармацыйнай напauняльнасці гістарычных крыніц, якія адкаліся ў фондзе 1509 “Заходняе аддзяленне Усесаюзнай ордэна Леніна і ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэміі сельскагаспадарчых навук імя Леніна” Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (НАРБ).

Ключавыя словы: Заходняе аддзяленне УАСГНІЛ, сельскагаспадарчыя навукі, крыніцазнаўства, уніфікацыя гістарычных крыніц, архіўны фонд.

Для цытавання. Сыцько, К. В. Дакументы фонду 1509 «Заходняе аддзяленне УАСГНІЛ» Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь як крыніца па гісторыі сельскагаспадарчых навук / К. В.Сыцько // Сельское хозяйство Беларуси сквозь призму научных исследований (XIX – начало XXI в.): докл. Междунар. науч. конф., Минск, 23 сент. 2021 г. / Нац. акад. наук Беларуси, Белорус. с.-х. б-ка им. И. С. Лукиновича, Ин-т истории ; редкол.: Ю. О. Каракулько (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2021. – С. 192–200.

К. В. Сыцько

*Центральная научная библиотека имени Я. Коласа
Национальной академии наук Беларуси, Минск, Беларусь*

ДОКУМЕНТЫ ФОНДА 1509 «ЗАПАДНОЕ ОТДЕЛЕНИЕ ВАСХНИЛ» НАЦИОНАЛЬНОГО АРХИВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК

Аннотация. Постепенное развитие истории науки в Беларуси требует всесторонней разработки и раскрытия источникового потенциала документов и материалов сохранившихся фондов отечественных научных учреждений. В

статье приведена архивоведческая характеристика комплекса документов; осуществлен типовой анализ, а также анализ информативной наполняемости исторических источников, хранящихся в фонде 1509 «Западное отделение Всесоюзной ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени академии сельскохозяйственных наук имени Ленина» Национального архива Республики Беларусь (НАРБ).

Ключевые слова: ВАСХНИЛ, сельскохозяйственные науки, источниковедение, унификация исторических источников

Kiryl W. Sytsko

*Yakub Kolas Central Science Library of the National Academy
of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus*

DOCUMENTS OF THE 1509 FUND «WESTERN BRANCH OF THE VASKHNIL» OF THE NATIONAL ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF BELARUS AS A SOURCE ON THE HISTORY OF AGRICULTURAL SCIENCES

Abstract. The gradual development of the history of science in Belarus requires a comprehensive development and disclosure of the source potential of documents and materials from the preserved funds of the national scientific institutions. The article provides archival characteristics of a set of documents; a typical analysis was carried out, as well as an analysis of the information coverage of historical sources stored in the fund 1509 "Western Branch of the All-Union Order of Lenin and the Order of the Red Banner of Labor the V.I. Lenin Academy of Agricultural Sciences" of the National Archives of the Republic of Belarus (NARB).

Keywords: VASKhNIL, agricultural sciences, source study, unification of historical sources.

For citation. Sytsko K. W. Yakub Kolas Central Science Library of the National Academy of Sciences of Belarus. Agriculture of Belarus through the prism of scientific research (XIX – early XXI century): proceedings of the International scientific conference, Minsk, September 23, 2021. Minsk, 2021, pp. 192–200 (in Belarusian).

Развіццё ў Беларусі такой вузкасפעцыяльнай дысцыпліны, як гісторыя навукі, патрабуе маштабнага крыніцазнаўчага аналізу архіўных матэрыялаў, якія адклаліся ў дзейнасці важнейшых навуковых цэнтраў краіны. Разам з гэтым варта адзначыць, што шмат якія фонды не выкарыстоўваюцца гісторыкамі навукі ў дастатковай ступені. У якасці яскравага прыклада выступае фонд 1509 «Западное отделение Всесоюзной ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени академии сельскохозяйственных

наук имени Ленина» НАРБ, дакументы якога на дадзены момант амаль не ўведзены ў шырокае навуковае абарачэнне.

Заходняе аддзяленне УАСГНІЛ было створана Пастановай Савета Міністраў СССР ад 7 верасня 1971 г. і аб'ядноўвала ўсе сельскагаспадарчыя навуковыя і навукова-даследчыя ўстановы Заходняга рэгіёну СССР (Беларусі, Літвы, Латвіі, Эстоніі). Асноўнай яго задачай было навукова-метадычнае кіраўніцтва даследчай працай, каардынацыя тэматычных планаў, распрацоўка мер па ўдасканаленні тэхналогіі вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі і інш. На думку шмат якіх даследчыкаў, Заходняе аддзяленне прынесла вялікі плён развіццю сельскай гаспадаркі і аграрнай навукі ў названых краінах [1, с. 160].

Фонд дадзенай установы быў утвораны па выніках працы ліквідацыйнай камісіі Заходняга аддзялення Усесаюзнай Акадэміі сельскагаспадарчых навук імя Леніна (*ліквідацыя аддзялення адбылася ў жніўні-лістападзе 1991 г.*) шляхам аб'яднання спраў ЗА УАСГНІЛ за ўвесь перыяд яго дзейнасці (1971–1991 гг.) па прынцыпу правіньенцыі. Да 2012 г. ён захоўваўся ў ведамственным архіве Міністэрства сельскай гаспадаркі і харчавання Рэспублікі Беларусь, што абумовіла нізкую распрацаванасць крыніцазнаўчага патэнцыяла дадзеных гістарычных крыніц (*як наказвае практыка, даследчыкі амаль ніколі не звяртаюца да матэрыялаў, якія захоўваюцца ў ведамственным архівах па прычынах дэцэнтралізаванасці крыніц, адсутнасці распрацаваных навукова-даведкавых апаратаў, адсутнасці чытальных залаў і ўмоў для навуковай працы*). Толькі ў 2012 г., калі дакументы ў колькасці 238 адзінак былі перададзены ў НАРБ, яны сталі дасяжнымі для гісторыкаў. Пры гэтым варта адзначыць страту па нявызначаных прычынах ведамственным архівам Мінсельхарч 14 архіўных спраў (*з пазнакай “пути розыска которых исчерпаны”*), сярод якіх даклады, праграмы працы спецыялізаваных саветаў, справаздачы эксперыментальных баз і інш. [2, арк. 34–38адв.].

Пры аналізе названага фонда звяртае ўвагу тое, што яго штучна “вычысцілі” і прывялі ў адпаведнасць савецкім і постсавецкім сістэмам УСАРД і пералікам захавання па тэрмінах.

Дадзены фармальны падыход, пры якім каштоўнасць дакумента вызначаецца не яго інфармацыйнай напauняльнасцю, а інструкцыямі па захаванні з боку вышэйстаячых органаў (напрыклад, *Дэпартамент па архівах і справаводстве*), якія нярэдка не ўлічваюць інтарэсы айчынай навукі, у выніку значна пашкодзілі тыпавідавой разнастайнасці гістарычных крыніц. Так, выключная большасць матэрыялаў фонду ЗА УАСГНІЛ прадстаўлена арганізацыйна-распарадчай, статыстычнай, справаводчай і інфармацыйнай дакументацыяй. Захаваліся загады, распараджэнні, статыстычныя справаздачы, гадавыя справаздачы аб дзейнасці, звесткі аб прыёме замежных дэлегацый, аналітычныя запіскі, пратаколы пасяджэнняў, планы працы, штатныя расклады, даведкі ў ЦК КПСС і ЦК КПБ, ліквідацыйны баланс. Захавалася некалькі сукупнасцей крыніц (*пратаколы, расклады, праграмы, даклады і інш.*), прысвечаных падрыхтоўцы і правядзенню міжнародных форумаў, у прыватнасці – “Шляхі павышэння ўрадлівасці глебаў у Беларусі, Літве, Латвіі, Эстоніі”, якая адбылася ў снежні 1973 г. у Вільнюсе [3, арк. 1–259].

Разам з гэтым, у фондзе захоўваецца толькі адна асабістая справа – доктара сельскагаспадарчых навук, акадэміка-сакратара ЗА УАСГНІЛ Тамары Нікандраўны Кулакоўскай [4]. Астатнія асабістыя справы дзеячаў установы па нявызначаных прычынах у склад ф. 1509 не трапілі. Як вынік – звесткі персаніфікаванага характару, датычныя выбітных вучоных-аграрыяў (*акадэмікаў С.Г. Скарапанова, М.М. Севярнёва, І.М. Нікітчанкі і інш.*), якія працавалі ў структуры ЗА УАСГНІЛ, прыходзіцца шукаць у іншых месцах. Так, вялікая колькасць асабістых спраў знаходзіцца ў складзе фонда 2 Цэнтральнага навуковага архіва НАН Беларусі, што значна дапамагае раскрыццю патэнцыяла фонду 1509 НАРБ.

У сукупнасці захаваных матэрыялаў Заходняга аддзелення цалкам адсутнічаюць эга-дакументы і эга-тэксты, пашыраныя матэрыялы абмеркавання навуковых праблем. У склад комплексу дакументаў не ўвайшла нават службовая перапіска па навуковых пытаннях, якая дазволіла б значна дапоўніць інфармацыйны патэнцыял фонду і адлюстраваць кантэкстуальныя асаблівасці

функцыянавання аддзялення, а таксама сацыяльна-палітычныя, ідэалагічныя і навуковыя ўмовы стварэння астатніх дакументаў.

Фактычна, адмова ад уключэння ў фонд названых вышэй тыпаў і відаў матэрыялаў вядзе да ўскладнення выканання патрабаванняў феноменалагічнай рэдукцыі гістарычных крыніц. Гэта выражаецца ў двух важных фактарах. Па-першае, адсутнічаюць устаноўкі да адмовы ад псіхалагізацыі вопыта “іншага” і правядзення яго праз свой асабісты. Як паказвае практыка, прысутнасць у даследаванні эга-матэрыялаў і асабістых спраў дазваляе стварыць такое дыскурсіўнае поле, у якім па прычыне наяўнасці фрагментарных звестак аб вопыце “іншага” ствараецца магчымасць да канструкцыі дадзенага вопыту без сваіх асабістых усталёвак. Па-другое, не ўключэнне названых тыпаў і відаў крыніц у склад фонда прымушае даследчыка да штучнай мадэрнізацыі інфармацыі, калі ён навязвае крыніцазнаўчай рэальнасці ўласныя традыцыйныя, навуковыя, вопытныя і іншыя ўсталёўкі (*г. зн. разглядаць дзейнасць вучоных Заходняга аддзялення ўлічваючы не іх псіхалагічныя, сацыяльныя і іншыя характарыстыкі, а абапіраючыся на пэўны асяраднёны партрэт, складзены самім даследчыкам*) [5, с. 80].

Разам з гэтым, дакументы, якія ўваходзяць у склад ф. 1509 НАРБ дазваляюць адлюстравачь пэўныя патэрны гістарычнай навуковай рэальнасці з прыцягненнем іншых крыніц. Яны з’яўляюцца карысным матэрыялам для адлюстравання агульных станаў сельскагаспадарчай навукі ў Беларусі, даюць магчымасць параўнаць яе з навукай у Літве, Латвіі, Эстоніі (гл. напр.: [6], [7] і інш.).

Дакументы Заходняга аддзялення яскрава адлюстроўваюць розніцу паміж праблемамі, апісанымі ў афіцыйнай прэсе і праблемамі, якія бачылі вучоныя ў сваіх справаздачах і аналітычных запісках. Так, негледзячы на тое, што ў афіцыйнай прэсе (*а пасля – і ў гістарыяграфіі*) заўжды існавала тэндэнцыя адлюстроўваць БССР як рэспубліку, у якой надзвычай высока развіта культура льнаводства, дакументы Заходняга аддзялення сведчаць, што, напрыклад, у 1977 г. рэнтабельнасць льнаводства ў Беларусі складала 32,3%, а ў 1979 – 20,9% [8, арк. 3–4] і г.д. У

наступныя гады яна толькі падала, а ў цэлым за ўвесь час існавання БССР ніколі не была больш за 87% хаця, на думку вучоных ЗА УАСГНІЛ, магла быць значна вышэйшай.

Валікі аб'ём матэрыялаў прысвечаны аналітыцы ўкаранення навуковых распрацовак у галіне кормавытворчасці, жывёлагадоўлі, земляробства, лугаводства і інш. Як вынікае з шэрагу дакументаў за подпісам акадэміка-сакратара Т.Н. Кулакоўскай, за 1970-я гг. інстытутамі краіны была праведзена вялікая колькасць фундаментальных і прыкладных навуковых даследаванняў, укараненне якіх у дзейнасць у галіне сельскай гаспадаркі ў тэорыі значна паляпшала яе стан і інтэнсіфікавала рост (*ход тэарэтычных распрацовак і апрабаванне іх на практыцы таксама добра прадстаўлены ў складзе ф. 1509 [9],[10]*).

Аднак, як неаднаразова адзначала Таццяна Ніканораўна, у сельскагаспадарчай вытворчасці існавала шмат праблем і яе рост тармазіўся выключна тым, што беларускія прадпрыемствы, якім былі перададзены для ўкаранення каштоўныя навуковыя распрацоўкі, не спяшаліся іх выкарыстоўваць і працавалі з прымяненнем старых, менш дакладных метадаў [11, арк. 3]. У шырокай перспектыве ў 1970–1980 гг. дадзеная праблема стварыла значны перакос у навукова-тэхнічнай, структурнай, арганізацыйнай палітыцы, дэфіцыт, падкрэсліла нізкую актыўнасць аграрнага сектару і нізкую успрымальнасць яго да ўкаранення навуковаёмістых тэхналогій [12, с. 123]. Напрыклад, як сведчаць матэрыялы спраў фонду 1509, паводле распрацаваных Заходнім аддзяленнем новых тэхналогій у БССР па стане на 1987 г. апрацоўвалася толькі 60% цукровых буракоў, 50% бульбы, 30% льна, 28% кукурузы [13, арк. 6].

Пэўная колькасць матэрыялаў фонду Заходняга аддзялення Усесаюзнай ордэна Леніна і ордэна Чырвонага Працоўнага Сцяга акадэміі сельскагаспадарчых навук імя Леніна адлюстроўвае працы па вывядзенні новых парод свойскіх жывёл і намаганнях беларускіх вучоных да прызнання дадзеных парод на агульнасавецкім узроўні. Яскравым прыкладам з'яўляецца дакладная запіска прафесара Х. С. Гарагляда з аргументацыяй унікальнасці гарынскіх кароў, выведзеных айчыннымі вучонымі

яшчэ ў XIX ст., а таксама неабходнасці прызнаць іх асобнай мясцовай пародай [14, арк. 200-203]. Пэўная сукупнасць дакументаў прысвечана апісанню распрацоўкі і прызнання асобнымі пародамі беларускіх чорна-пярэстых свіней і пароды БКБ-1, якія выводзіліся беларускімі вучонымі ў вобласці жывёлаводства [15, арк. 3].

Каштоўнымі для даследаванняў гісторыі сельскагаспадарчай навукі з'яўляюцца матэрыялы, прысвечаныя міжнароднаму супрацоўніцтву беларускіх навукова-даследчых інстытутаў аграрнага профілю. Так, добра захаваліся матэрыялы аб плённым супрацоўніцтве з інстытутамі ГДР, з якіх вынікае, што ў супольнасці з нямецкімі вучонымі, айчынныя вучоныя-аграрыі займаліся пытаннямі селекцыі жыта, азімых; абменам сартамі ячменю; вывядзеннем супольных гатункаў бульбы; распрацоўкай сінтэтычных рэчываў і гармонаў для свойскіх жывёл; стварэннем каменеўборачных машын і шмат інш. [16, арк. 1–5]. Дакументы фонду 1509 асвятляюць таксама пытанні прыёму міжнародных дэлегацый. Прыкладам з'яўляецца падрабязная праграма навуковых і навукова-аглядных мерапрыемстваў для дэлегацыі ГДР на чале з Прэзідэнтам Акадэміі сельскагаспадарчых навук Э. Рюбензамам, якая знаходзілася ў БССР 14–21 верасня 1978 г. [17]. Прысутнічаюць звесткі аб зваротных візітах беларускіх вучоных. Так, захавалася падрабязная справаздача наведвання ГДР акадэмікам-сакратаром ЗА УАСГНІЛ С.Г. Скарапанавым, які быў накіраваны ў 1975 г. на буйную міжнародную канферэнцыю “Вопыт і праблемы ў падрыхтоўцы меліяратыўных мерапрыемстваў у сацыялістычнай сельскай гаспадарцы” [18].

Цікавымі з кропкі гледжання гісторыі навукі з'яўляюцца перспектыўныя планы і праграмы навуковых прац, якія масава адлажыліся ў дзейнасці Заходняга аддзялення УАСГНІЛ. Дадзеныя матэрыялы дапамагаюць акцэнтаваць увагу на найбольш важных, на думку айчынных вучоных, праблемах той ці іншай галіны аграрных навук. Так, у 1978 г. была распрацавана перспектыўная праграма на 1981-2000 гг. па сялекцыі і насенняводству кармавых траваў у рэспубліках рэгіёну. Паводле дадзенай праграмы, найбольш важнымі і каштоўнымі сартамі і гібрыдамі траваў для БССР у перспектыве бліжэйшых 20 год

з'яўляліся канюшына чырвоная, канюшына белая, люцэрна, цімафееўка лугавая, купкоўка зборная, жыцік многагадовы [19, арк. 1–8].

Вялікая частка гістарычных крыніц фонда – гэта матэрыялы аператыўнага кіраўніцтва аддзяленнем, сярод якіх – загады акадэміка-сакратара, распараджэнні, пастановы і г. д., якія могуць быць каштоўнымі з пункту гледжання аналізу кадрвай і гаспадарчай палітыкі ЗА УАСГНІЛ. Добра прадстаўлены дакументы гадавых сходаў акадэмікаў і членаў-карэспандэнтаў аддзялення, дакументы аб працы Бюро аддзялення, справаздачы аб гаспадарчай дзейнасці.

Такім чынам варта адзначыць, што фонд 1509 Заходняга аддзялення Усесаюзнай ордэна Леніна і ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэміі сельскагаспадарчых навук імя Леніна, не гледзячы на поўную адсутнасць у ім эга-дакументаў і эга-тэкстаў, дрэнную прадстаўленнасць асабістых спраў выбітных вучоных-аграрыяў, страту па невядомых прычынах часткі матэрыялаў на месцы ранейшага захавання, з'яўляецца каштоўнай гістарычнай крыніцай па гісторыі сельскагаспадарчай навукі ў БССР. Ён пралівае святло на пытанні, звязаныя з распрацоўкай і спробамі ўкаранення высокаёмістых навуковых тэхналогій у беларускі аграпрамысловы сектар у 1970–1980 гг.; міжнародныя навуковыя сувязі; працэсы распрацоўкі фундаментальных і прыкладных тэм і шмат іншага. Разам з гэтым варта адзначыць, што інфармацыйны патэнцыял памянёных вышэй гістарычных крыніц узрастае пры выкарыстанні іх у сукупнасці з дакументамі іншых фондаў і архіваў, у якіх захаваліся асабістыя справы і іншыя матэрыялы дзеячоў Заходняга аддзялення УАСГНІЛ.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. История аграрной науки Беларуси (XIX – начало XXI в.) : в 2 ч. / В. Г. Гусаков [и др.] ; редкол.: В. Г. Гусаков (гл. ред.) [и др.] : Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории. – Минск : Беларус. навука, 2017. – Ч. 2. – 508 с.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 1509. Воп. 1.
3. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 18.
4. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 249.
5. Савин, В. А. О методологических понятиях феноменологии документа / В. А. Савин // Документ. Архив. История. Современность : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию подготовки документоведов в Урал. федер. ун-те, Екатеринбург, 1–4 нояб. 2012 г. / Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург, 2012. – С. 78–82.
6. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 147.

7. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 94.
8. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 134.
9. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 223.
10. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 224.
11. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 110.
12. Сакович, В. С. Сельское хозяйство Беларуси: исторический очерк развития / В. С. Сакович // Белорус. экон. журн. – 1999. – № 3. – С. 114–125.
13. НАРБ. – Ф. 1509 Воп. 1. Спр. 192.
14. Цэнтральны навуковы архіў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (ЦНА НАН Беларусі). – Ф. 1. Оп. 1. Д. 655. Т. 1.
15. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 133.
16. НАРБ. – Ф. 1509, Воп. 1, Спр. 73.
17. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 84.
18. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 46.
19. НАРБ. – Ф. 1509. Воп. 1. Спр. 115.

References:

1. Gusakov V. G., Danilovich V. V., Krivichanina E. A., Kuz'menko V. I., Nosevich L. I. *History of agrarian science in Belarus (XIX – early XXI century). Part 2*. Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2017. 508 p. (in Russian).
2. *National Archives of the Republic of Belarus (NARB)*. F. 1509. L. 1. (in Belarusian).
3. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 18. (in Belarusian).
4. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 249. (in Belarusian).
5. Savin V. A. On the methodological concepts of the phenomenology of a document. *Dokument. Arkhiv. Istoriya. Sovremennost': materialy IV Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, posvyashchennoi 20-letiyu podgotovki dokumentovedov v Ural'skom federal'nom universitete, Ekaterinburg, 1–4 noyabrya 2012 g.* [Document. Archive. History. Modernity: proceedings of the IV International scientific and practical conference dedicated to the 20th anniversary of training of document specialists at the Ural Federal University, Yekaterinburg, November 1-4, 2012]. Yekaterinburg, 2012, pp. 78–82 (in Russian).
6. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 147. (in Belarusian).
7. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 94. (in Belarusian).
8. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 134. (in Belarusian).
9. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 223. (in Belarusian).
10. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 224. (in Belarusian).
11. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 110. (in Belarusian).
12. Sakovich V. S. Agriculture of Belarus: a historical sketch of development. *Belorusskii ekonomicheskii zhurnal = Belarusian Economic Journal*, 1999, no. 3, pp. 114–125 (in Russian).
13. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509 L. 1. Rec. 192. (in Belarusian).
14. *Central Scientific Archive of the National Academy of Sciences of Belarus (CSA NAS of Belarus)*. F. 1. L. 1. Rec. 655. Sh. 1. (in Belarusian).
15. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 133. (in Belarusian).
16. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 73. (in Belarusian).
17. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 84. (in Belarusian).
18. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 46. (in Belarusian).
19. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 1509. L. 1. Rec. 115. (in Belarusian).

Дата паступлення артыкула 29.07.2021
Received 29.07.2021